

1930-cu ilin avqust ayında Bakıda dünyaya göz açan Toğrul Nərimanbəyovun bioqrafiyası XX əsrin bir çox ziddiyyətli mərhələlərini əks etdirən ailə tarixçəsinin canlı nümunəsidir. Onun atası Fərman Nərimanbəyov Avropa intellektual çevrələrində də seçilən ziyalı idi. Şuşada doğulub ilkin təhsilini burada alan Fərman sonradan təhsilini Fransanın nüfuzlu Tuluza Universitetində mühəndis-elektrik ixtisası üzrə davam etdirmişdi. O, yalnız elmi-texniki biliklərə deyil, eyni zamanda fransız dilinə və Avropa mədəniyyətinə yiyələnmişdi. Fərman Nərimanbəyovun həyat yoldaşı da Avropa mənşəli tanınmış fransız modelyer İrma Lya Rude idi.

Rənglər

əhatələnən ömür yolu

1930-cu illərin sonlarında Sovet İttifaqında cərəyan edən siyasi repressiyalar intellektual və mədəni harmoniyanı darıxdırdı. Stalin rejiminin "xalq düşməni" damğası ilə həyata keçirdiyi kütləvi təqib kampaniyası Avropada təhsil almış, müstəqil düşüncəyə malik ziyalıları hədəf aldı. Fərman Nərimanbəyov da bu repressiya dalğasından yan keçə bilmədi, həbs olunaraq Sibirə sürgün edildi. 1941-ci ildə isə Toğrulun anası həbs edildi. Beləliklə, o, Sovet totalitarizminin həm milli, həm də sosial təbəqələrə qarşı həyata keçirdiyi sərt assimilyasiya və nəzarət siyasətinin qurbanına çevrildi. İrma Lya Rude 1961-ci ilə qədər sürgündə yaşamağa məcbur oldu. Onun azadlığa çıxması və Bakıya qayıtması illərlə davam edən mübarizəsinin, gərgin mübarizəsinin, bəlkə də ana üreyinin sarsılmaz gücünün təntənəsi idi. Anasına bəraət verilməsi və nəhayət ki, Sovet sisteminin müəyyən yumşalmalarla müşayiət olunan 60-cı illər mərhələsində vətənə dönüşü həmin dövrün siyasi erasında az da olsa, humanist meyillərin baş qaldırmasına dəlilətdir. Tezliklə Fərman Nərimanbəyov da sürgündən qayıtdı.

Toğrul Nərimanbəyovun rəssam kimi formalaşması ideoloji sərhədlər daxilində azad təxəyyülün cəsarətli ifadəsi idi. Onun istedadı ilk dəfə olaraq Vilnüs Dövlət İncəsənət İnstitutunda monumental rəssamlıq üzrə təhsil aldığı dövrdə nəzərə çarpmağa başladı. Bu sahənin geniş imkanları və ifadə vasitələri T.Nərimanbəyovu estetik şablonlardan kənara çıxmağa, öz fərdi bədii üslubunu yaratmağa təşviq edirdi. Əslində monumental sənət sovet ideologiyası üçün ən mühüm bədii təbliğat vasitələrindən biri olsa da, Toğrul bu çərçivələri sadəcə təkrarlamaqla kifayətlənmədi. O, işlədiyi mövzulara başqa estetik və fəlsəfi baxış bucağından yanaşaraq orijinal rəng palitrası, emosional və simvolik qat-

larla zəngin bir üslub formalaşdırdı. Nəticədə onun sənəti lokal, qlobal baxışın, Şərqrühunun, Qərb texnikasının uğurlu sintezinə çevrildi. 1950-ci illərdən etibarən onun əsərləri yerli və beynəlxalq sərgilərdə nümayiş olunmağa başladı. Bu fakt bir daha sübut edir ki, Nərimanbəyovun sənəti yalnız yerli mühitlə məhdudlaşmış, əksinə, qlobal sənət dairələrində rezonans doğura biləcək universallığa malik idi. Onun sənətdəki uğurları da bu potensialın dövlət səviyyəsində tanınmasına gətirib çıxardı. 1955-ci ildə SSRİ Rəssamlar İttifaqına üzv qəbul olunması, 1964-cü ildə Azərbaycanın əməkdar rəssamı, 1967-ci ildə isə Xalq rəssamı adlarına layiq görülməsi artıq onun sənətinin ictimai status qazanmasına dəlilətdir. 1974 və 1980-ci illərdə həm Azərbaycan SSR, həm də SSRİ Dövlət mükafatları ilə təltif olunması isə Toğrul Nərimanbəyovun yaradıcılığına verilən yüksək qiymət idi. Nəhayət, 1989-cu ildə SSRİ-nin Xalq rəssamı adına layiq görülməsi onun sənətinin zirvəsi oldu. Bu ada layiq görülən azərbaycanlı sənətkarlar

- Mikayıl Abdullayev, Tahir Salahov və Toğrul Nərimanbəyov sovet məkanında Azərbaycan təsviri sənətinin üç aparıcı siması kimi tarixə düşdülər. Toğrul Nərimanbəyovun sənətinə geniş rəkrəsdən baxdıqda, onun yaradıcılıq spektrinin rəngarəng olduğu aydın görünür. O, mənzərə, portret, monumental boyakarlıq, kitab illüstrasiyası və teatr rəssamlığı kimi müxtəlif janrlarda fəaliyyət göstərmişdir. Bu janr müxtəlifliyinin arxasında duran əsas cəhət isə sənətkarın emosionallığı və həyat hadisələrinə həssas münasibətidir. Onun yaratdığı obrazlar bir-başına rəssamın daxilindən gəlir, eyni zamanda psixoloji, fəlsəfi və mədəni kontekstləri özündə birləşdirən kompozisiyalardır. Nərimanbəyovun əsərlərində rəng düşüncənin və hissin əsas ifadə vasitəsidir. Rənglər onun əsərlərində emosional yük daşıyır, personajların daxili aləmini və epoxanın ruhunu əks etdirir. Bu mənada, onun yaradıcılığı sovet realizmindən kənara çıxan, ekspressionizmə yaxınlığı ilə fərqlənir. Toğrul Nərimanbəyov haqqında məlumatın Fransa Müasir İncəsənət Ensiklopediyasında yer alması isə onun sənətinin beynəlxalq miqyasda da tanındığını və dəyərqəzandığını təsdiqləyir. Bu fakt bir tərəfdən onun Avropa mədəni kontekstində də qəbul olduğunu, digər tərəfdən isə şəxsiyyətinin və sənətinin universal bəşəri mahiyyət daşıdığını sübut edir.

Bütün böyük sənətkarlar kimi, Toğrul Nərimanbəyovun yaradıcılığı da müəyyən inkişaf mərhələləri keçmiş, tematik və estetik baxımdan müxtəlif dövrlərə bölünmüşdür. Onun sənətinə şəxsi təcrübələrin estetik ifadəyə çevrilməsi, daxili dünyasında baş ve-

rən dəyişikliklərin bədii transformasiyası kimi baxmaq mümkündür. Bu baxımdan, Nərimanbəyovun yaradıcılığına yalnız tarix-sənətsünaslıq prizmasından deyil, eyni zamanda psixoloji və fəlsəfi baxış bucağından yanaşmaq daha ədalətli olar. Yaradıcılığının ilk dövrü realizmlə ekspressionizmin sintezində formalaşan rəng duyumu və kompozisiya axtarıqları ilə seçiyələnir. Bu dövrdə çəkdiyi "Bayıl mənzərəsi", "Fırtından da güclü", "Səadət", "Sevinc", "Həyat naminə", "İşıqlı gələcək uğrunda" kimi əsərlər bədii emosiyaya söykənən fərdi baxışın ifadəsidir. Əsərlərdə sənətkarın dövrün ideoloji kontekstini bədii duyumu ilə necə uzlaşdırdığı açıq görünür. Növbəti mərhələdə isə rəssam fərdi portretlər üzərində daha çox düşünməyə başlayır. Bu dövr onun yaradıcılığında psixoloji dərinliyin, obrazların daxili dünyasına nüfuzu ilə xarakterizə olunur. Rəssam bu mərhələdə sənətin müxtəlif sahələrindən olan dostlarına - yazıçı, şair, musiqiçi və rəssamlara həsr etdiyi portret kompozisiyalarında həm sənət

adaminin xarakterini, həm də epoxadakı mövqeyini ustalıqla əks etdirir. "Şair Fikrət Qoca", "Yazıçı Anar", "Rəssamın ailəsi", "Ana" və xüsusilə "Səttar Bəhlulzadə" kimi portretlər yalnız zahiri oxşarlığı deyil, modelin daxili enerji yükünü də vizual estetikaya çevirir. Xüsusilə "Səttar Bəhlulzadə" obrazı Azərbaycanın təsviri sənətində bir dahinin estetik baxışı kimi dəyərləndirilə bilər. Toğrul Nərimanbəyovun mənzərə janrına müraciəti də onun milli yaddaşı olan əlaqəsinin təzahür forması idi. "Doğma şəhər", "Bakı", "Qədim Naxçıvanın panoramı", "Göyçay bağlarında", "Dağların mahnısı" kimi əsərlərində o, Azərbaycanın yalnız fiziki coğrafiyasını deyil, ruhunu, koloritini, həyat tempini və mədəni assosiasiyalarını əks etdirir. Bu əsərlərdə rəssam sadəcə təbiəti müşahidə edən deyil, onunla dialoq quran sənətkar kimi çıxış edir. Təsvir etdiyi mənzərələrdəki işıq, rəng, hərəkətlik hissi Azərbaycan torpağının bərkətini və ruh yüksəkliyini ifadə edir. Toğrul Nərimanbəyovun yaradıcılığının mühüm cəhətlərindən biri də onun musiqi ilə əlaqəsidir. O, həm də peşəkar səviyyədə vokalla məşğul olan, gözəl səs təbriinə malik sənətkar idi. T.Nərimanbəyovun vokal sənətinə bağlılığı təsviri sənətdəki ritm və harmoniyanın səbəblərindən biri kimi dəyərləndirilə bilər. Rəssamın fırçası da sanki musiqi kimi axır, tonallıq dəyişir, ritmlə yüksələrək melodik konturlar alır. Rənglərlə ifa olunan simfoniyalar, vizual musiqilər onun əsərlərinin ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdi. Dünya vokal klassiklərini - opera ariyalarını, xalq nəğmələrini ustalıqla ifa etməsi isə onun estetik zövqünün nə qədər zəngin və incə olduğunu göstərir.

Toğrul Nərimanbəyov dünya bədii irsinin də zənginləşməsinə xidmət etmişdir. Ulu Öndər Heydər Əliyevin Toğrul Nərimanbəyovun sənətinə xüsusi diqqət və rəğbəti, onun ziyallılarına və yaradıcı insanlara verdiyi önəmin təzahürü kimi dəyərləndirilməlidir. Heydər Əliyev hələ sovet dövründən başlayaraq Azərbaycanın mədəni simasını formalaşdıran rəssamların, yazıçıların, musiqiçilərin fəaliyyətini diqqət mərkəzində saxlamış, onların yaradıcılığını dövlət ideologiyası çərçivəsində qorumağa və yaşatmağa çalışmışdır. Bu kontekstdə Toğrul Nərimanbəyovun yüksək bədii-estetik meyarlarla işlənmiş əsərləri, xalq ruhuna, Azərbaycan torpağına və insanına bağlılığı onun dövlət tərəfindən dəstəklənməsinin əsas səbəblərindən biri idi. 2000-ci ilin avqustunda Toğrul Nərimanbəyovun "İstiqlal" ordeni ilə təltif edilməsi milli dəyərlərin daşıyıcısı kimi qəbul olunduğuna sübutdur. On il sonra - 2010-cu ilin avqustunda isə Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə ona "Şərəf" ordeni təqdim olundu. Toğrul Nərimanbəyovun Azərbaycan sənətində oynadığı tarixi rol bir daha dövlət səviyyəsində təsdiqləndi. 2013-cü il iyunun 2-də, 82 yaşında dünyasını dəyişən bu böyük sənətkar həyatının sonuna qədər sənətin ali missiyasına - insanı düşünməyə vadar edən, ruhu zənginləşdirən, zamanla dialoqa giren sənət yaratmaq amalına sadıq qaldı.

Nəzrin ELDARQIZI,
"Respublika".